

Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus

KÕRGEMAD VÕIMU VAHENDAJAD ENSV-s

Eestimaa Kommunistliku Partei

Keskkomitee sekretärid 1940 _ 1990

Tallinn 2000

Koostanud *Olev Liivik, Külli Niidassoo, Valdur Ohmann, Peep Pillak*

Toimetanud *Enn Tarvel*

Registri koostanud *Margit Miller*

Küljendanud *Kaie Karolin*

ISBN 9985-895-16-9

© Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus, 2000

!! ☐ Raamat on [esialgne Raamat](#) !! rajalik

Sisukord

[Eessõna 5](#)

[EKP KK sekretärid 9](#)

[EKP KK sekretäri asetäitjad](#)

[EKP KK sekretäride ja sekretäri asetäitjate ülevaatlik tabel 119](#)

[Isikunimede register 123](#)

[Lühendeid 128](#)

[Arhiiviallikad ja kasutatud kirjandus 130](#)

EESSÕNA

Kistler-Ritso Eesti Sihtasutuse peaesmärk on rajada Tallinnas Eesti Lähimineviku Okupatsioonide Muuseum. Õigupoolest tähendab see ühe teadusprojekti realiseerimist koguda ja eksponeerida, dokumenteerida ja uurida Eesti lähiajaloo avaldusi ja mälestisi. Sihtasutus tahab ühtlasi ergastada ja edendada Eesti lähiajaloo uurimist üldse. Sellepärast arendab sihtasutus oma tegevuse raamides üksikute konkreetsete kitsamalt piiritletud lähiajaloo projektide uurimist. Esimese teemana on välja valitud "Nõukogude institutsioonide ajalugu Eestis 1940 _ 1991". Selle projekti kaudu saab teha sissevaate paljudesse tahkudesse totalitaarühiskonna elus, mis oli äärmiselt formaliseeritud ja institutsionaliseeritud. Institutsioonide paljususest, partei-, haldus-, repressiiv- ja majandusstruktuuride hulgast on esmajärjekorras uurimise alla võetud parteistruktuurid kui kõige kesksemad ja määravamad. Sealjuures on alustatud peast, keskusest. Nii kujunes välja institutsioonide projekti esimene alateema "Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940 _

1991".

Kuigi Eestimaa Kommunistlik Partei oli nime poolest olemas, kujutas ta endast tegelikkuses ühte ÜK(b)P või NLKP allstruktuuri, mille võimupiirid ei olnud palju suuremad kui oblastiorganisatsioonidel Rjazanis või Vologdas. Tegelikult oli EKP varemgi ainult Kominterni käepikendus ja käsutäitja, alates 8. oktoobrist 1940 muudeti ta vormiliselt üheks ÜK(b)P paljudest organisatsioonidest. Ometi ei tohi EKP osa koha peal kuidagi alahinnata. Tema polnud küll mingi võimukandja, sest kogu võimutäius oli koondatud Moskvasse. Aga ta oli võimuvahendaja, käsi, millega koha peal nuppe liigutati. Parteiorganid juhtisid ja kontrollisid kõike, nii haldus-, majandus- kui repressiivstruktuure. Ka repressiivstruktuure, mis ei olnud sugugi mitte mingi lahtipääsenud koletis, vaid ainult partei karistav käsi, partei üleliiduliste organite kontrolli ja suunamise all.

Töö käigus tekkis mõte eraldada üks kitsam lõik ja tutvustada selles osas esialgseid uurimistulemusi. See lõik hõlmab EKP Keskkomitee sekretäre, kõrgemaid võimumehi liiduvabariigis. Nemad olid kommunistliku partei poliitika elluviimise võtmefiguurid ning pälvivad erilist tähelepanu. Nemad olid partei nomenklatuuri kuuluva kaadri olulisemaid koostisosi – kaadrid aga otsustavad kõik, nagu Lenini neile hästi tuntud hüüdlause teatas. EKP Keskkomitee pleenumitel valitud sekretärid moodustasid Keskkomitee sekretariaadi. Selle ülesandeks oli arutada jooksvaid küsimusi ja kontrollida otsuste täitmist. EKP KK sekretärid valmistasid ette põhilised küsimused, mis tulid arutusele EKP Keskkomitee bürool – partei juhtorganil ajal, mil ei toimunud Keskkomitee pleenum, s.t. selle täiskogu koosolek. Keskkomitee sekretärid kuulusid ühtlasi üldjuhul EKP KK büroo koosseisu, parteilise ühiskonna koorekihti, valituist valituimate hulka. Büroosse valiti juhtivaid parteitegelasi kõigilt elualadelt (sõjaväelasi, seadusandliku ja täitevvõimu esindajaid), aga EKP KK sekretärid olid puht parteibürokraatia esindajad, palgalised funktsionärid, kelle ülesandeks oli ainult ja üksipäinis partei asja ajamine ja liini pidamine. Nemad näitasid näpuga, mida ja kuidas teha, ning siis kõik institutsioonid tegutsesid selle järgi.

Aastail 1940 – 1990 vahendas Eesti NSV-s Moskva võimu 42 sekretäri ja 11 sekretäri asetäitjat. Aastail 1944 – 1950, Nikolai Karotamme esipositsioonil olles, oli nimelt tavaks tööstuse ja muude majandusalade suunamise ja kontrollimisega tegelevaid seltsimehi kinnitada mitte Keskkomitee sekretärideks, vaid sekretäri asetäitjateks. Tavaliselt seati sellele positsioonile Keskkomitee vastava osakonna juhataja. Kuuest I sekretärist olid neli (Karotamm, Käbin, Säre, Vaino) tulnud Punaselt Venemaalt, kaks nendest (Käbin, Vaino) olid tublisti venestunud, nii et Eestist oli neil päris piiratud ettekujutus. Ainult viimased KK I

sekretärid (Väljas, Sillari) olid kasvanud ja kujunenud Eestis. II sekretäri amet oli 1944 _ 1953 ja alates 1971. aastast mitte Venemaa eestlaste, vaid ÜK(b)P KK aparaadist (Aljošin, Kossov, Kudrjavitsev, Lebedev) või vähemalt pealinnade linnakomiteedest (Kedrov Leningradist, Sazonov Moskvast) tulnud venelastest parteifunktsionäride käes. II sekretär täitis I sekretäri kohuseid selle eemalolekul, vastutas kaadri eest. Neis nähti üldiselt Moskva emissare, täiendavat otsest kontrolli I sekretäri tegevuse üle, kelle asetäitjad nad vormiliselt olid. Ainult Karotamme ajal esines III sekretäri amet, võib-olla suurusetaotluslikult jälgendades ÜK(b)P KK struktuuri.

Ülejäänud sekretärid olid jagatud valdusalade järgi: ideoloogia (1951. aastani propaganda ja agitatsiooni) alal, kaadrialal (1957. aastani), tööstuse alal ja põllumajanduse alal (alates 1950. aastast, kui oli purustatud individuaalpõlluharimine). Tööstuse valdkond oli Karotamme ajal liigendatud mitmeks alljaotuseks sekretäride asetäitjatega eesotsas. Hilisemal ajal ei olnud alati kombeks märkida sekretäri ametissenimetamisel ära tema ametivaldkonda.

Viiekümne kolmest KK sekretärist ja sekretäri asetäitjast olid 17 venelased ja üks ukrainlane ning vähemalt 19 ei osanud kohalikku keelt. Igasugu töölisfakulteedid ja punased professorid ja parteikoolid ning akadeemiad ei võimalda harilikult midagi välja lugeda sekretäride sisulise, tegeliku hariduse ja ettevalmistuse kohta. Elukäigud ise on aga väga ilmekad ning aitavad ajajärku lahti mõtestada.

Publikatsioonis on enamikul juhtudel elulood illustreeritud kaadrialase ankeedi või ERAF-i fototeegist pärineva fotoga. Võimaluse piires on kantud hoolt, et foto langeks isiku sekretäripõlve. Fotodki on väga ilmekad ja jutustavad. Ei ole vajagi erilist lombrosolikku lähenemist. Enamasti ei peegeldu neis nägudes kommunistlik fanatism, vaid hoopis teistlaadi ja maisemad kired, mis koos ilmetes kajastuva intellektuaalse tasemega joonistavad ajastut iseloomustava koondportree. See langeb kokku verbaalsete portreedega, mis tulevad välja kaadriankeetide napsionalisest materjalist.

Käesoleva väljaande aluseks on Eesti Riigiarhiivi Filiaalis (Parteiarihiivis) leiduva suure fondi nr. 1 (Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee) 42 642 säilikut. Ainese uurimisel köitsid tähelepanu kaadritoimikud, mis oma formaliseeritusest hoolimata on ääretult paljuütlevad. Nende hulgast sai välja valitud kogum KK sekretäride ja sekretäri asetäitjate isikutoimikud. Toimikuid on fondis lünklikult. NLKP KK nomenklatuuri kuuluvate isikute toimikuid säilitati

Moskvas NLKP KK arhiivis. ERAF-is on näiteks olemas J. Kåbini kaadritoimik ajast, kui ta oli madalama jårgu parteifunktsionår, hilisemast ajast enam mitte. Praegu säilitatakse Venemaa Riiklikus Uusima Ajaloo Arhiivis vähemalt 13 EKP KK sekretåri ja ühe sekretåri asetåitja isikutoimikuid. Sealt oli võimalik saada tåiendavaid andmeid nende elulugude kohta sekretåriplve-jårgsest (mõnel juhul ka -eelsest) ajast. EKP andis 1977. ja 1987. a. osa oma nomenklatuursete tõtajate vanemaid kaadritoimikuid (nn. lõpetatud toimikuid) üle EKP Partei ajaloo arhiivi. Ülejåanud jåid EKP KK jooksva asjaajamise juurde, neid on üle antud hiljem EKP õigusjårglase, Eesti Demokraatliku Tööpartei poolt.

Tuleb selge sõnaga rõhutada, et eesmårgiks ei olnud koostada entsüklopeedilist teatmikku EKP KK sekretåridest. Tegemist on vahekokkuvttega, uurimistulemuste esialgse ja osalise tutvustamisega, nagu neid maailmas mitmes teadusvaldkonnas on kombeks teha. Sellisena palume lugejal kåesolevat väljaannet vastu võtta.

Koostajad ja toimetaja